

УДК 159.937:94:246.3:159.91

© В. С. Бліхар, 2024

orcid.org/0000-0001-7545-9009

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2024.1.298775>

БЛІХАР В'ячеслав Степанович

доктор філософських наук, професор,

директор Інституту управління, психології та безпеки

Львівського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ТА БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ЗІ СТРАХАМИ ТА ТРИВОЖНІСТЮ ДІТЕЙ

У статті наведені результати дослідження порівняння стратегій сімейного виховання із ставленням батьків до дітей, порівняння стилів виховання батьків та матерів, порівняння груп дітей з різними рівнями батьківського контролю у час широкомасштабної війни росії в Україні. Зазначено, що у час широкомасштабної війни росії в Україні фокус уваги наукових розвідок децю зміщений у вектори, що стосуються особливостей переживання травмівних подій різними верствами населення. Однак фокус нашої наукової уваги зосереджений на змінах у сімейній системі у час лихоліть. Метою проведеного нами дослідження було виявити особливості взаємозв'язків стилів сімейного виховання та батьківського ставлення із страхами та тривожністю дітей молодшого шкільного віку у час війни.

Порівняння груп досліджуваних матерів із батьками дало можливість побачити відмінності у стратегіях сімейного виховання. Виявлено, що вищий рівень страху та тривожності спостерігається у дітей, батьки яких мають високий рівень батьківського контролю. Встановлено, що зростання рівня контролю та ступеня батьківських вимог, які характеризують авторитарний та авторитетний стилі виховання сприяють зростанню дитячої тривожності.

На основі проведеного дослідження були обґрунтовані висновки: загальна дитяча тривожність учнів молодших класів обернено пов'язана із стратегією сімейного виховання, отже зростання рівня

контролю та ступеня батьківських вимог (що суб'єктивно зростають у час війни), які характеризують авторитарний та авторитетний стилі виховання сприяють зростанню дитячої тривожності.

Порівняння груп дітей з різними рівнями контролю виявило відмінності рівня страху і тривожності. Зважаючи на те, що досліджувані батьки виявили протилежно високі показники авторитарного, авторитетного (матері) та індіферентного (батьки) стилів виховання, стверджується, що саме розбіжність у стилів виховання батьків є одним із провідних психологічних чинників тривожності дітей молодшого шкільного віку в час війни.

Це ж підтвердили результати факторного аналізу, які виявили один фактор – контроль і негативне ставлення до невдач дитини (завищені вимоги), а інший фактор – кооперація й емоційне прийняття як запобігання тривожності.

Ключові слова: страх, тривожність, війна, дитячі страхи, молодший шкільний вік, стилі сімейного виховання, батьківське ставлення.

Постановка проблеми. Дитячо-батьківських відносини у родині є одним з основних чинників, що формують характер дитини і особливості її поведінки. Війна внесла свої корективи у цю динамічну систему за законом інтервенцій екосистем. Тут варто згадати про теорію еко-систем Урі Бронфенбреннера, яка побудована на ідеї екологічних втручань у розвиток особистості дитини різних соціальних середовищ та соціальних трансформацій у цих середовищах. Найбільш чітко вони впливають і на тип дитячо-батьківських відносин, які проявляються при вихованні дитини. Власне тому формуванню тривожності дитини можуть сприяти не лише завищені вимоги, порушення системи сімейного виховання, дисгармонія відносин «батько-дитина» (що уважаться класично основним чинником, які обумовлюють виникнення тривожності та дитячих страхів), а й події, які різко змінюють цінності батьківської системи, екзистенційні кризи, родинні втрати, тривожні новини з масмедійних організацій тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження страхів в рамках вивчення емоцій здійснювалось у працях

В. К. Віллонаса, В. Джемса, К. Ізарда, В. Бліхара, Г. Католик, З. Ковальчук, А. Скаковської, Ю. Біннебезеля, З. Формелли та ін. (Екзистенція..., 2022; Katolyk, Binnebesel, Formella, 2018; Binnebesel, Католик, Стульківська, 2022; Скаковська, 2018; Скаковська. 2020). Велику кількість досліджень зарубіжних психологів присвячено вивченню проблеми страхів як специфічного феномену (Д. Бретт, Д. Лейн, Р. Мей, Е. Міллер, Б. Філліпс) (Католик, 2009; Католик, 2012). Провалили наукові розвідки дитячих страхів та тривожності також учені психоаналітичного скерування: М. Кляйн, Дж. Болбі, В. Леві, Г. Еберлейн, В. Купер, З. Фройд, А. Фройд, С. Холл, К. Хорні (Католик, 2023а; Скаковська, 2023). Вікові страхи описувались у працях вітчизняних психологів Н. В. Карпенко, О. М. Складенко та ін. (Складенко, 2005). Вивчення проблеми стилю батьківських відносин в психології займались Е. Маккобі, Д. Боулбі, У. Бронфенбреннер, М. Ейнсворт та інші (Католик, 2023; Binnebesel, Formella, Katolyk, 2023; Baumrind, 1991).

Фундаментальне значення для виділення типів сімейного виховання мала робота Д. Baumrind (1991). Вчена описала основні стилі виховання та зазначала, що під стилем сімейного виховання маються на увазі відносини батьків з дитиною, характер контролю над її діями, спосіб пред'явлення вимог, форми заохочення і покарання, ментальні форми типів сімейного виховання, транскультурні патерни. Критеріями такого виділення визнані: характер емоційного ставлення до дитини і тип батьківського контролю. Класично класифікація стилів батьківського виховання включає чотири стилі: авторитетний, авторитарний, ліберальний, індіферентний. Детальніше опишемо кожен з них.

Авторитетний стиль характеризується теплим емоційним прийняттям дитини і високим рівнем контролю з визнанням і заохоченням розвитку її автономії. Авторитетні батьки реалізують демократичний стиль спілкування, готові до зміни системи вимог і правил, з урахуванням зростаючої компетентності дітей. Діти таких батьків зазвичай ініціативні, товариські. Їм легше дається засвоєння соціально прийнятних і заохочуваних форм

поведінки. Вони більш впевнені в собі, у них краще розвинені почуття власної гідності і самоконтроль, їм легше вдається налагодити хороші відносини з однолітками.

Авторитарний стиль відрізняється відкиданням або низьким рівнем емоційного прийняття дитини і високим – контролю. Стиль спілкування авторитарних батьків – командно-директивний, по типу диктату (система вимог, заборон і правил: ригідна і незмінна). У дітей при такому вихованні розвивається почуття провини і страху перед покаранням.

Особливостями **пермісивного стилю (ліберальний)** виховання є тепле емоційне прийняття і низький рівень контролю у формі вседозволеності та явного всепрощення. Вимоги та правила при такому стилі виховання практично відсутні, рівень керівництва недостатній. Дитині надана повна свобода: вона повинна до всього прийти самостійно, на підставі власного досвіду. Реальна допомога та підтримка з боку батьків відсутня. Рівень очікувань щодо досягнень дитини в сім'ї не декларується. Формується інфантильність, висока тривожність, відсутність незалежності, страх реальної діяльності і досягнень.

У подальшому D. Baumrind розширила свою роботу, додаючи **індиферентний**, або «безучасний» стиль виховання, який характеризується та визначається низькою залученістю батьків у процес виховання, емоційною холодністю і дистанціюванням щодо дитини, низьким рівнем контролю у формі ігнорування інтересів і потреб дитини, недоліком протекції. Індиферентний стиль особливо несприятливо позначається на розвитку дітей, провокуючи широкий спектр порушень від делінквентної поведінки, імпульсивності та агресії до залежності, невпевненості в собі, тривожності і страхів.

Дані стилі виховання визначаються рівнем контролю та підтримки, які надають батьки (Baumrind, 1991).

Також одним з видів дитячої тривожності є шкільна тривожність, яка включає різні аспекти сталого шкільного емоційного неблагополуччя. Вона виражається в хвилюванні, підвищеному занепокоєнні в навчальних ситуаціях, у класі, в очікуванні поганого ставлення до себе, негативної оцінки з боку педагогів,

однолітків. Дитина постійно відчуває власну неадекватність, неповноцінність, є невпевненою у правильності своєї поведінки, своїх рішень. В цілому, шкільна тривожність є результатом взаємодії дитячої особистості із соціальною ситуацією та відношенням до цієї ситуації сімейної системи.

У свою чергу, дослідник Б. Філліпс продемонстрував зв'язок шкільної тривожності дітей і переживання ними невідповідності «престижним устремлінням батьків». Численні дослідження показують також, що характер емоційних стосунків, які склалися у дітей з близькими дорослими, робить істотний вплив на успішність входження їх у шкільне життя (Егеланн, Сроуф, 1981; Філліпс, 1978). Зафіксовано також вплив несприятливого досвіду спілкування з вихователем у дитячому садку, вчителем у школі для виникнення тривожності, деяких форм шкільної дезадаптації і навіть дідактогенії неврозів. Разом з тим в дослідженнях Б. Філліпса, Г. Еберлейн та інших учених було показано, що і в цих випадках вирішальна роль належить сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. У проведеному нами дослідженні взяло участь 50 осіб молодшого шкільного віку, 8-9-ти років (27 дівчаток і 23 хлопчики) з повних сімей та 100 осіб дорослого віку (50 мам і 50 татів).

У ході емпіричного дослідження взаємозв'язків стилів сімейного виховання та батьківського ставлення із страхами та тривожністю у дітей молодшого шкільного віку використовувалися наступні методики: методика діагностики дитячих страхів, методика виявлення тривожності «Дитячий варіант шкали явної тривожності (The Children's Form of Manifest Anxiety Scale), призначена для виявлення тривожності як стійкого утворення у дітей 8-12 років, методика діагностики рівня шкільної тривожності (Б. Філліпс) (тест призначений для вивчення рівня і характеру тривожності, пов'язаної зі школою у дітей молодшого та середнього шкільного віку), методика дослідження батьківського ставлення, методика визначення стилів сімейного виховання.

В результаті опрацювання результатів дослідження нами було статистично перевірено групи досліджуваних матерів із батьками на існування відмінностей у стратегіях сімейного виховання за допомогою *t*-критерію Стюдента.

Статистичний аналіз свідчить про те, що існують значимі відмінності між групами матерів та батьків за усіма досліджуваними ознаками. Так, матері мають вищі показники прийняття дитини, кооперації, контролю (авторитарної гіперсоціалізації), інфантилізації («маленький невдаха») (табл. 1).

Таблиця 1.

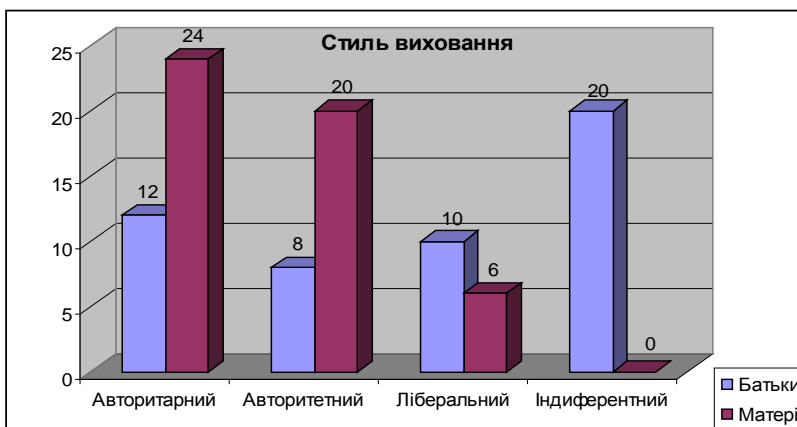
Відмінності між групами матерів та батьків за показниками стилів сімейного виховання (за *t*-критерієм Стюдента)

	Батько / мати	N	m	SD	SE	t	p
Прийняття/ відкинення	Батько	50	14,2800	8,67565	1,22692	-2,104	,038
	Мати	50	18,1800	9,82643	1,38967		
Кооперація	Батько	50	4,6200	1,66464	,23542	-6,855	,000
	Мати	50	6,5000	,99488	,14070		
Авторитарна гіперсоціалізація	Батько	50	3,6800	2,07453	,29338	-4,373	,000
	Мати	50	5,1800	1,25666	,17772		
Маленький невдаха	Батько	50	3,2800	1,92767	,27261	-5,312	,000
	Мати	50	5,1800	1,63744	,23157		
Стратегія сімейного виховання	Батько	50	2,84	1,131	,160	6,020	,000
	Мати	50	1,72	,671	,095		

У результаті проведення кореляційного аналізу виявлено статистично значимі зв'язки стратегії сімейного виховання соціальних страхів дітей молодшого шкільного віку, загального

дитячого страху, шкільної тривожності та загальної дитячої тривожності. За отриманими результатами виявилось доцільним дослідити детальніше відмінності у стратегіях сімейного виховання. Статистичні результати свідчать, що існує значимий вплив стратегії сімейного виховання на рівень загальної тривожності дитини у школі ($F=2,495$, при $\alpha \leq 0,052$) та переживання соціального стресу ($F=5,710$, при $\alpha \leq 0,002$).

Таким чином, можна стверджувати, що загальну тривожність дитини у школі формують авторитарний, авторитетний та ліберальний стилі сімейного виховання.

Рис. 1. Порівняння стилів виховання батьків та матерів (кількість осіб)

Дані нашого дослідження свідчать, що більшість матерів використовують авторитарну (24 особи) та авторитетну (20 осіб) стратегії виховання. Тоді як більшість батьків виховують своїх дітей індивідуальним (20 осіб) та авторитарним (12 осіб) стилем. Варто зазначити, що серед досліджуваних жодна мати не використовує індивідуальну стратегію виховання. Враховуючи те, що більшість матерів дотримуються авторитарного стилю виховання дітей, можемо стверджувати про вплив цього стилю на формування тривожності у дітей. На рис. 1 чітко прослідко-

вується відсутність єдиної стратегії виховання у матерів і батьків.

Можемо припускати те, що така відсутність узгодженості стилів сімейного виховання обох батьків, де існує надмірний контроль з боку матері та не включеність батька, який є більше індиферентним до виховання власних дітей та не виявляє зацікавленості дитиною зі свого боку, значною мірою впливають на формування тривожності дітей молодшого шкільного віку.

За допомогою медіанного тесту ми спробували порівняти стратегії сімейного виховання зі ставленням батьків до дітей. Отож високе емоційне прийняття дитини притаманне авторитетному (28 з 28 осіб) та ліберальному (16 з 16) стилям виховання. Емоційне відкидання дитини характерне авторитарному (3 з 36) та індиферентному (1 з 20) стилям виховання. Висока зацікавленість справами дитини, прагнення до співпраці – авторитетний стиль (21 з 28), середня цікавість на рівні з незацікавленістю – ліберальний стиль (8 з 16), незацікавленість справами дитини – авторитарний (6 з 36) та індиферентний (0 з 20). Демократичність у взаєминах з дитиною, відсутність надмірного контролю характерно для авторитетного стилю (21 з 28), ліберального (15 з 16) та індиферентного (20 з 20), а авторитарний стиль передбачає надмірний контроль (31 з 36). Надмірна віра у сили і можливості дитини – ліберальний (16 з 16), індиферентний (20 з 20) та авторитетний (17 з 28). Батькам з авторитарним стилем виховання характерна відсутність віри у можливості дитини, прагнення інфантилізувати дитину, прагнення постійно контролювати і оберігати її (36 з 36).

Нами було виявлено, що вищий рівень страху та тривожності спостерігається у дітей, батьки яких мають високий рівень батьківського контролю ніж, у дітей, батьки яких мають низький рівень контролю (табл. 2). У дітей з сімей з авторитарним та авторитетним стилями виховання показники загальної шкільної тривожності вищі, а ніж у дітей з сімей з ліберальним та індиферентним стилями виховання (табл. 3).

Таблиця 2.

**Порівняння показників шкільної тривожності дітей
з різним рівнем батьківського контролю**

t-критерій рівності середніх		
	t	p
Заг_страх	3,166	,002
Заг_тривожність	1,942	,053
заг_тривож_у_школі	,795	,431
Соц_стрес	-1,045	,301
Фрустрація	,106	,916
страх_самовираж	-,194	,847
Страх_оцінки	-,759	,451
Страх_соц_очікувань	-1,495	,141
Опір_стресу	-,519	,606
Страх_вчителів	,180	,858
Явна_тривожність	-,643	,523

Таблиця 3.

**Порівняння показників шкільної тривожності дітей
з різною стратегією сімейного виховання**

t -критерій рівності середніх		
	t	p
заг_тривож_у_школі	-2,053	,046
Соц_стрес	-,589	,559
Фрустрація	-,505	,616
страх_самовираж	,291	,772
Страх_оцінки	,238	,813
Страх_соц_очікувань	,290	,773
Опір_стресу	,341	,735
Страх_вчителів	-1,011	,317
Явна_тривожність	,023	,981

Отже, припускаємо, що надмірний контроль дитини з боку батьків, що характерний для авторитарного стилю виховання,

який використовують переважно матері, сприяють підвищенню тривожності та страхів у дітей.

За допомогою факторного аналізу ми виділили фактори впливу на формування страхів і тривожності у дітей. Кожен фактор згрупував в собі певні види шкал. До першого фактору (ставлення до дитини) увійшли авторитарна гіперсоціалізація (контроль) та «маленький невдаха (ставлення до невдач дитини). До другого (емоційна підтримка) – відсутність тривожності, кооперація та прийняття.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У час широкомасштабної війни росії в Україні фокус уваги наукових розвідок дещо зміщений у вектори, що стосуються особливостей переживання травмівних подій різними верствами населення. Однак фокус нашої наукової уваги зосереджений на змінах у сімейній системі у час лихоліть. Метою проведеного нами дослідження було виявити особливості взаємозв'язків стилів сімейного виховання та батьківського ставлення із страхами та тривожністю дітей молодшого шкільного віку у час війни.

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки: загальна дитяча тривожність учнів молодших класів обернено пов'язана із стратегією сімейного виховання, отже зростання рівня контролю та ступеня батьківських вимог (що суб'єктивно зростають у час війни), які характеризують авторитарний та авторитетний стилі виховання сприяють зростанню дитячої тривожності.

Порівняння груп дітей з різними рівнями контролю виявило відмінності рівня страху і тривожності. Зважаючи на те, що досліджувані батьки виявили протилежно високі показники авторитарного, авторитетного (матері) та індіферентного (батьки) стилів виховання, ми можемо стверджувати, що саме розбіжність у стилях виховання батьків є одним із провідних психологічних чинників тривожності дітей молодшого шкільного віку в час війни.

Це ж підтвердили результати факторного аналізу, які виявили один фактор – контроль і негативне ставлення до невдач дитини (завищені вимоги), а інший фактор – кооперація

й емоційне прийняття як запобігання тривожності. Дослідження тривають і нами поставлені задачі лонгітюдного вимірювання тривожності дітей молодшого шкільного віку і процесі змін динаміки війни та змін у сімейних системах, у ставленнях батьків до виховних інтервенцій щодо дітей молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел

- Binnebesel J., Католик Г., Стульківська М. Досвід кроскультурних досліджень страху смерті (танатичного страху). *Екзистенція страху життя і смерті в сучасних реаліях: мультимодальні та мультикультуральні аспекти (теоретичний та психотерапевтичний досвід)* / за заг. ред. Г. Католик. Львів : Місіонер, 2022. С. 7–37.
- Екзистенція страху життя і смерті в сучасних реаліях: мультимодальні та мультикультуральні аспекти (теоретичний та психотерапевтичний досвід) : колективна монографія / за заг. ред. Г. Католик. Львів : Місіонер, 2022. 352 с.
- Католик Г. Арт-терапевтичні техніки і практики в роботі з кризовими клієнтами в час широкомасштабної війни росії в Україні (дослідження проводились на початку війни 2022 року). *Арттерапія і війна: контексти і практичний досвід* / за заг. ред.: Н. Кальки, Г. Одинцової. Львів : ЛьвДУВС, 2023. С. 8–37.
- Католик Г. В. Екзистенція страху життя і смерті в сучасних реаліях. *Цілісний підхід у психології та соціальній роботі: теорія та практика* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (24 лютого 2023). Кропивницький, 2023. С. 25–29.
- Католик Г. В. Дитяча та юнацька психотерапія: теорія та практика: монографія / за заг. ред. Г. В. Католик. Львів : Астролябія, 2009. 216 с.
- Католик Г. В. Дитяча та юнацька психотерапія: теорія та практика в сучасних наукових дослідженнях : монографія / за заг. ред. Г. В. Католик. Львів : Астролябія, 2012. 312 с.
- Скаковська А. В. Теоретичні підходи до вивчення дитячих страхів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*. 2018. Вип. 2. С. 113–119.

- Скаковська А. В. Вивчення домінантних страхів у дітей з онкологічними захворюваннями на різних стадіях лікування. *Психологічні перспективи*. 2020. Вип. 36. С. 189–207.
- Скаковська А. В. Особливості екзистенційних страхів у дітей з онкогематологічними захворюваннями. *Екзистенція страху життя і смерті в сучасних реаліях: мультимодальні та мультикультуральні аспекти (теоретичний та психотерапевтичний досвід)* : колективна монографія / за заг. ред. Г. Католик. Львів : Місіонер, 2022. С. 311–333.
- Склярченко О. М. Психологічні детермінанти та психокорекція шкільних страхів у молодших школярів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2005. 246 с.
- Baumrind D. The influence of parenting style on adolescents competence and substance user. *Journal of Early Adolescence*. 1991. № 3. P. 56–95.
- Binnebesel J., Formella Z., Katolyk H. Tanatopedagogiczny kontekst wielowymiarowości żałoby. University of bialystok faculty of law. *Bialystok Legal Studies. Białostockie Studia Prawnicze*. 2023. № 3 (28). P. 215–259.
- Katolyk H., Binnebesel J., Formella Z. Doświadczenie penthosu, czyli próba uporządkowania pojęcia lęku tanatycznego, *Medycyna paliatywna*. 2018. № 10 (3). P. 145–149.

References

- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescents competence and substance user. *Journal of Early Adolescence*, 3, 56-95.
- Binnebesel, J., Katolyk, H., & Stulkivska, M. (2022). Dosvid kroskulturnykh doslidzhen strakhu smerti (tanatychnoho strakhu) [Experience of cross-cultural studies of the fear of death (thanatic fear)]. In H. Katolyk (Ed.), *Ekzystentsiia strakhu zhyttia i smerti v suchasnykh realiakh:multymodalni ta multykulturalni aspekty (teoretychnyi ta psykhoterapevtychnyi dosvid) [The existence of the fear of life and death in modern realities: multimodal and multicultural aspects (theoretical and psychotherapeutic experience]* (pp. 7-37). Lviv: Missioner [in Ukrainian].
- Binnebesel, J., Formella, Z., & Katolyk, H. (2023). Tanatopedagogiczny kontekst wielowymiarowości żałoby. University of bialystok

- faculty of law. *Bialystok Legal Studies. Białostockie Studia Prawnicze*, 3 (28), 215-259 [in Polish].
- Katolyk H. V. Dytiacha ta yunatska psykhoterapiia: teoriia ta praktyka: monohrafiia [Child and youth psychotherapy: theory and practice: monograph] / za zah. red. H. V. Katolyk. Lviv : Astroliabiia, 2009. 216 s. [in Ukrainian].
- Katolyk H. V. Dytiacha ta yunatska psykhoterapiia: teoriia ta praktyka v suchasnykh naukovykh doslidzhenniakh : monohrafiia [Child and youth psychotherapy: theory and practice in modern scientific research: monograph] / za zah.red. H. V. Katolyk. Lviv : Astroliabiia, 2012. 312 s. [in Ukrainian].
- Katolyk, H. (Ed.). (2022). *Ekzystentsiia strakhu zhyttia i smerti v suchasnykh realiiakh: multymodalni ta multykulturalni aspekty (teoretychnyi ta psykhoterapevtychnyi dosvid)* [The existence of the fear of life and death in modern realities: multimodal and multicultural aspects (theoretical and psychotherapeutic experience)]. Lviv: Misioner [in Ukrainian].
- Katolyk, N., Binnebesel, J., & Formella, Z. (2018). Doświadczenie penthosu, czyli próba uporządkowania pojęcia lęku tanatycznego. *Medycyna paliatywna*, 10 (3), 145-149 [in Polish].
- Katolyk, H. (2023). Art-terapevtychni tekhniki i praktyky v roboti z kryzovymy kliientamy v chas shyrokomasshtabnoi viiny rosii v Ukraini (doslidzhennia provodylys na pochatku viiny 2022 roku) [Art therapy techniques and practices in working with crisis clients during Russia's large-scale war in Ukraine (research was conducted at the beginning of the 2022 war)]. In N. Kalky, H. Odyntsovoi (Eds.), *Artterapiia i viina: konteksty i praktychnyi dosvid* [Art therapy and war: contexts and practical experience] (pp. 8-37). Lviv: LvDUVS. [in Ukrainian].
- Katolyk, H. V. (2023a). Ekzystentsiia strakhu zhyttia i smerti v suchasnykh realiiakh [The existence of fear of life and death in modern realities]. In *Tsilisnyi pidkhid u psykholohii ta sotsialnii roboti: teoriia ta praktyka* [Holistic approach in psychology and social work: theory and practice]: materialy vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu (pp. 25-29). Kropyvnytskyi [In Ukrainian].
- Skakovska, A. V. (2018). Teoretychni pidkhody do vyvchennia dytiachykh strakhiv [Theoretical approaches to the study of children's fears]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*.

- Psykhologichni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological sciences]*, 2, 113-119 [in Ukrainian].
- Skakovska, A. V. (2020). Vyvchennia dominantnykh strakhiv u ditei z onkologichnymy zakhvoriuvanniamy na riznykh stadiiakh likuvannia [Study of dominant fears in children with oncological diseases at different stages of treatment]. *Psykhologichni perspektyvy [Psychological perspectives]*, 36, 189-207 [in Ukrainian].
- Skakovska, A. V. (2022). Osoblyvosti ekzystentsiinykh strakhiv u ditei z onkohematologichnymy zakhvoriuvanniamy [Peculiarities of existential fears in children with oncohematological diseases]. In H. Katolyk (Ed.), *Ekzystentsiia strakhu zhyttia i smerti v suchasnykh realiakh: multymodalni ta multykulturalni aspekty (teoretychnyi ta psykhoterapevtychnyi dosvid) [The existence of the fear of life and death in modern realities: multimodal and multicultural aspects (theoretical and psychotherapeutic experience)]* (pp. 311-333). Lviv: Misioner [in Ukrainian].
- Skliarenko, O. M. (2005). *Psykhologichni determinanty ta psykhokorektsiia shkilnykh strakhiv u molodshykh shkolariv [Psychological determinants and psychocorrection of school fears in younger schoolchildren]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].

V. Blikhar

PECULIARITIES OF THE RELATIONSHIPS OF FAMILY UPBRINGING STYLES AND PARENTAL ATTITUDES WITH CHILDREN'S FEAR AND ANXIETY

The article presents the results of a study comparing family upbringing strategies with parents' attitudes towards children, comparing the parenting styles of fathers and mothers, comparing groups of children with different levels of parental control during Russia's large-scale war in Ukraine. It is noted that during Russia's large-scale war in Ukraine, the focus of scientific research has been somewhat shifted to vectors related to the peculiarities of experiencing traumatic events by different segments of the population. However, the focus of our research is on changes in the family system in times of adversity. The purpose of our study was to identify the peculiarities of the relationship between family upbringing styles and parental attitudes and the fears and anxiety of primary school children during the war.

Comparison of the groups of mothers and fathers under study made it possible to see differences in family upbringing strategies. It was found that a higher level of fear and anxiety is observed in children whose parents have a high level of parental control. It has been found that an increase in the level of control and the degree of parental demands that characterize authoritarian and authoritative parenting styles contribute to the growth of child anxiety.

Based on the study, the following conclusions were made: the overall childhood anxiety of primary school students is inversely related to the family upbringing strategy, so the increase in the level of control and the degree of parental demands (which subjectively increase during the war), which characterize the authoritarian and authoritative styles of upbringing, contribute to the growth of childhood anxiety.

Comparing groups of children with different levels of control revealed differences in the level of fear and anxiety. Given that the parents studied showed oppositely high rates of authoritarian, authoritative (mothers) and indifferent (fathers) parenting styles, it is argued that the difference in parenting styles is one of the leading psychological factors of anxiety in primary school children during war.

This was also confirmed by the results of factor analysis, which revealed one factor – control and negative attitude to the child's failures (high demands), and another factor – cooperation and emotional acceptance as a prevention of anxiety.

Key words: *fear, anxiety, war, children's fears, primary school age, family upbringing styles, parental attitudes*

Стаття надійшла до редакції 16.02.2024 р., прорецензована 20.02.2024 р.,
прийнята до друку 22.02.2024 р.